

Roman Marcinkowski*

Biografia uczonego

Rzecz o księdzu profesorze Luigim Chiarinim (1789–1832)

A Biography of the Scholar

The Life of the Rev. Professor Luigi Chiarini (1789–1832)

Abstract: The aim of the study is to present the Rev. Professor L. Chiarini (1789–1832), an Italian priest, Hebrew scholar and Judaist, who initiated the translation of the Talmud into the French language and who intended to carry out the reform of Judaism.

The study consists of two main parts. Part One presents his biography, including his youth, with special reference to his education in Tuscany, obtaining the job at the University of Warsaw, his successful efforts for a professorship, his expert activity in the Warsaw Society of the Friends of Science, as well as his scientific achievements. Part Two presents the involvement of the Rev. L. Chiarini in the work on the reform of Judaism which he had planned earlier, and the resulting edition of a two-volume work entitled *Théorie du Judaïsme*, as well as the beginning of his work on the French translation of the Talmud, which – in his opinion – was the source of evil and corruption in Judaism. The study also presents the reaction of the Jewish community and its sharp criticism of the Rev. Chiarini's activity.

Keywords: Chiarini A. L., Judaism, Jews, Catholic-Jewish relations, the 19th century.

* Roman Marcinkowski (ORCID: 0000-0001-9646-1191) – dr hab., prof. UW, kierownik Pracowni Studiów nad Judaizmem Uniwersytetu Warszawskiego; kontakt: r.marcinkowski@uw.edu.pl.

Krótki rys biograficzny.

Jako przykład wprowadzenia do tematu przedstawionego w tytule artykułu niech posłuży biografia ks. prof. Alojzego Ludwika Chiariniego, włoskiego duchownego, urodzonego w Toskanii w 1789 r. jako Luigi Chiarini, zmarłego w Warszawie w 1832 r.

Toskania

Luigi Chiarini¹ urodził się w Valiano w okręgu de Montepulciano w Toskanii 26 kwietnia 1789 r.² w rodzinie katolickiej. Ojciec jego Antonio był cieślą, a matka Stella córką kowala. Luigi otrzymał staranną edukację w Seminarium Biskupim w Montepulciano. Oprócz filozofii i teologii specjalizował się w literaturze pięknej. Posiadał także dobrą znajomość kilku języków, w tym francuskiego i hebrajskiego. Następnie skierowano go do Pizy, gdzie po pięciu latach studiów nad językami Bliskiego Wschodu, teologią i literaturą piękną otrzymał 19 sierpnia 1811 r. dyplom tamtejszego uniwersytetu³. Został adiunktem w Kolegium Normalnym w Pizie u boku ks. Sebastiana Ciampi, profesora łaciny i greki. Luigi Chiarini publikował w tym czasie własne utwory poetyckie oraz przekłady z języka hebrajskiego, greki i łaciny, które wygłaszał w Pizańskim Towarzystwie Literackim⁴. W dowód uznania dla jego osiągnięć naukowych dnia 30 maja 1818 r. powołano go na członka Akademii Włoskiej. Wskutek zawieruchy rewolucyjnej opuścił Pizę i powrócił do rodzinnego miasta, gdzie został rektorem Liceum Królewskiego oraz profesorem języka włoskiego i łaciny⁵. Wkrótce jednak wyjechał do Warszawy, zaproszony przez ks. Ciampiego, który był już wówczas profesorem Uniwersytetu⁶.

1 W wersji polskiej przedstawiany często jako Alojzy Ludwik Chiarini.

2 Por. M. Manteufflowa, *Chiarini Alojzy Ludwik (1789–1832)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków 1937, s. 290.

3 F. Parente, *Chiarini Luigi*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, Roma 1980, t. 24, s. 582.

4 Tamże.

5 Tamże.

6 J. Bieliński, *Królewski Uniwersytet Warszawski 1816–1831*, Warszawa 1907, t. 2, s. 115–120.

Praca w Uniwersytecie Warszawskim

W pozyskaniu pracy w Uniwersytecie Warszawskim, początkowo na stanowisku lektora języka hebrajskiego i greckiego od stycznia 1819 r., pomogła mu protekcja Stanisława Kostki-Potockiego (1755–1821), ówczesnego ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (od 1817 r.), oraz hrabiego Józefa Sierakowskiego, członka komisji w tymże ministerstwie. Pomimo sprzeciwu Rady Wydziału Teologicznego UW, która wskazywała na niewystarczające kwalifikacje ks. Chiariniego⁷, Komisja Rządowa w piśmie z dnia 6 lutego 1819 r. poleciła zatrudnić go z pensją roczną 3 tys. złotych od dnia 1 stycznia tegoż roku⁸, a w kolejnym piśmie z dnia 27 lutego zezwoliła ks. Chiariniemu na złożenie prywatnego egzaminu. O dbył się on 8 marca 1819 r. w mieszkaniu rektora UW. W skład komisji obok wyżej wspomnianego weszli: ks. prof. Paweł Szymański dziekan Wydziału Teologicznego i prof. August Jacob. Egzamin wypadł pomyślnie, zgodzono się więc, że Chiarini może wyklądać język hebrajski i grecki.

Starania o profesurę

Ks. Chiarini miał jednak większe ambicje niż bycie lektorem. 12 marca 1819 r. otrzymał tytuł doktora teologii Uniwersytetu Jagiellońskiego i zwrócił się do Komisji Rządowej z prośbą o mianowanie go profesorem zwyczajnym. Komisja Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, chcąc uniknąć skarg na złe traktowanie cudzoziemca, poleciła przyznać ks. Chiariniemu Katedrę Historii Kościoła, lecz mając na uwadze względy formalne, w piśmie z dnia 7 września poprosiła Uniwersytet o opinię w tej sprawie z zapytaniem o wskazanie rodzaju profesury⁹. Rada Uniwersytetu odparła, że tytuł doktora nie przesądza o mianowaniu ks. Chiariniego profesorem, gdyż na wniosek Wydziału Teologicznego powierzono mu prowadzenie zajęć z języka hebrajskiego i greckiego,

7 Tamże, s. 25–26.

8 Tamże, s. 78.

9 Stosowano wówczas dwa stopnie profesorskie: zwyczajny albo tylko przybrany, tamże, s. 80.

ale nie wiadomo nic o jego kompetencjach w kwestii historii Kościoła, ponadto nieznamość języka polskiego i historii Polski mogła stanowić wyraźną przeszkodę w nauczaniu historii Kościoła w Polsce. Rada nie poparła wniosku o profesurę dla Chiariniego. Wbrew opinii Uniwersytetu dnia 27 września 1819 r. ks. Chiarini został profesorem przybranym, a 30 sierpnia 1820 profesorem zwyczajnym. Komisja Rządowa w piśmie z dnia 28 września 1822 r. przychyliła się do wniosku Uniwersytetu o reorganizację Wydziału Teologicznego. Historię Kościoła połączono z patrologią i historią literatury teologicznej, a języki wschodnie z historią Pisma Świętego i tę katedrę powierzono prof. Chiariniemu¹⁰. Od tej pory ks. Chiarini otrzymywał przychylne opinie władz Uczelni: „Do języków okazuje niepospolitą zdolność i łatwość. W nich okazał niemałą pracowitość, a zatem korzyść uczniów” pisał pierwszy rektor Uniwersytetu Warszawskiego ks. prof. Wojciech A. Szweykowski w 1823 r.¹¹. Ks. Chiarini nauczał hebrajskiego również na Wydziale Humanistycznym. Zainicjował także przy Wydziale Teologicznym kurs starożytności hebrajskich¹².

Ekspert Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk

Wysokie kwalifikacje Ks. Chiariniego w dziedzinie kultury Orientu i znajomości języków doceniło Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk, powołując go niejednokrotnie w charakterze biegłego. Na przykład 7 listopada 1819 r. na posiedzeniu Towarzystwa wyjaśniał on pochodzenie i istotę działania przyrządu astronomicznego, nazywanego astrolabium, znalezione podczas robót ziemnych na warszawskim Marymoncie¹³. Instrument ten oznaczony arabskimi i hiszpańskimi napisami służył niegdyś do określania położenia ciał niebieskich. Prof. Chiarini tłumaczył wiele osobliwych spraw z zapiskami w róż-

10 Tamże, s. 22–33, 82.

11 Tamże, s. 117.

12 R. Marcinkowski, *Luigi Chiarini (1789–1832) – jeden z pierwszych hebraistów Uniwersytetu Warszawskiego*, „Uniwersytet Warszawski”, 13 (2003) nr 2, s. 24–25.

13 A. Kraushar, *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk 1800–1832. Monografia historyczna osnuta na źródłach archiwalnych*, ks. 3: *Czasy Królestwa Kongresowego*, t. 1: *Czterolecie pierwsze 1816–1820*, Kraków – Warszawa 1902, s. 325.

nych językach, z chińskim włącznie, co odnotowano w 1820 r. na listopadowym posiedzeniu Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk¹⁴. Członkiem przybranym tegoż Towarzystwa został 4 lutego 1827 r., a 24 kwietnia 1831 r. mianowano go członkiem czynnym.

Dorobek naukowy

Książd p. rof. Chiarini pozostawił po sobie pokaźny dorobek naukowy, choć krótko pracował w Uniwersytecie Warszawskim. W 1826 r. opublikował gramatykę języka hebrajskiego¹⁵ opracowaną na podstawie wydanej w 1813 r. gramatyki Wilhelma Geseniusa; pomógł mu w tym wileński hebraista Piotr Chlebowski, który przetłumaczył pracę Chiariniego z łaciny na język polski. Prof. Chiarini opracował słownik hebrajsko-łaciński¹⁶ także na wzór słownika hebrajsko-niemieckiego Wilhelma Geseniusa z 1810 r. Również Piotr Chlebowski przyczynił się do polskiej edycji tego słownika, który ukazał się w Warszawie w 1829 r. Problem judaizmu wyłożył Chiarini obszernie w swym dwutomowym dziele *Théorie du Judaïsme, appliquée à la réforme des Israélites de tous les pays de l'Europe...*, wydanym w Paryżu w 1830 r., które zgodnie z podtytułem miało służyć przygotowaniu do wydania całego Talmudu¹⁷. Zgodnie z zapowiedzią ks. orof. Chiarini zainicjował przekład Talmudu na język francuski z wydania weneckiego z 1520 r. Prace nad francuskim przekładem Talmudu

14 Tenże, *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk 1800–1832. Monografia historyczna osnuta na źródłach archiwalnych*, ks. 3: *Czasy Królestwa Kongresowego*, t. 2: *Czterolecie drugie 1820–1824*, Kraków – Warszawa 1904, s. 109, 152.

15 *Grammatyka hebrajska ułożona i pokrewnemi dyalektami arabskim, chaldejskim i syryackim pokrótce objaśniona. Przez...*, z testu łacińskiego przełożył P. Chlebowski, Warszawa 1826.

16 *Słownik hebrajski ułożony i pokrewnemi dyalektami arabskim, chaldejskim i syryackim pokrótce objaśniony przez...* Z testu łacińskiego przełożył P. Chlebowski, Warszawa 1829.

17 Obydwa tomy znajdują się w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie: *Théorie du Judaïsme, appliquée à la réforme des Israélites de tous les pays de l'Europe, et servant en même temps d'ouvrage préparatoire à la version du Thalmud de Babylone*, par l'abbé L. A. Chiarini, Paris; Genève: publié par J. Barbezat, 1830.

w Warszawie¹⁸ przerwało powstanie listopadowe i zamknięcie Uniwersytetu, a ostatecznie śmierć ks. Chiariniego na początku 1832 r. Udało mu się jeszcze opublikować w 1831 r. w Lipsku dwa pierwsze tomy planowanego dzieła: *Le Talmud de Babylone traduit en langue française et complété par celui de Jérusalem et par d'Autres Monumens de l'Antiquité Judaïque*¹⁹. Do tego tematu wrócimy w dalszej części artykułu.

Pobyt w Paryżu

Ks. Chiarini znany był ze swej działalności naukowej zarówno w Polsce, jak i poza jej granicami. O jego pobycie we Francji pisał „Pamiętnik Umiejętności Moralnych i Literatury”:

Ks. Chiarini, prof. Uniw[ersytetu] Warsz[awskiego], czł[onek] Tow[arzystwa] P[rzyjaciół] N[auk], który podczas bytności swej w Paryżu obrany był członkiem trzech towarzystw: Filotechnicznego, Geograficznego i Metody Nauczania (Métode d'Enseignement), zaszczycony w tych dniach został dyplomatem na członka Towarzystwa Azjatyckiego (Société Asiatique)²⁰.

Jego pobyt w Paryżu odnotowano również w „Powszechnym Dzienniku Krajowym”:

Mieliśmy szczęście widzieć tutaj uczonego naszego księdza Ludwika Chiariniego, profesora Uniwersytetu Warszawskiego, którego uczeni tutejsi przyjęli jak może żadnego uczonego innych krajów. nie tylko hrabia Daru, sławny swą „Historią Wenecji”, tłumaczeniem Horacjusza i tylu innymi dziełami, Cuvier, którego wymienić już dosyć, Remusat znany tłumaczeniami chińskiego, Silvestre de Sacy, Lagrange pierwsi orientaliści w świe-

18 Więcej na ten temat: R. Marcinkowski, קיארני בוורשה ומאמציו לתרגם את התלמוד לצרפתית, *קיאריני לואיג'י* (hebr.: Luigi Chiarini w Warszawie i jego usiłowania przekładu Talmudu na język francuski), „Reeh – Revue Européenne des Études Hébraïques”, 7 (2002) s. 9–18.

19 Obydwa tomy znajdują się w zbiorach BUW.

20 Rozmaitości, „Pamiętnik Umiejętności Moralnych i Literatury”, 1 (1830) s. 325. Cytuję za Pawłem Fijałkowskim: D. Raskin, *Ks. profesor Alojzy Ludwik Chiarini w Warszawie (ze szczególnym uwzględnieniem jego stosunku do Żydów)*, oprac., wstęp i posł. P. Fijałkowski, Warszawa 2012, s. 140.

cie, lecz i Guizot tyle znany uczonemu światu, Champollion brat przebywającego w Egipcie, ubiegali się tu go przyjmować nie tak jak dawnego świata biedni uczeni, lecz zwołując do swych domów dla niego [to], czym tylko Europa czy z nauki, czy z talentów się szczyci. zdawało na się, że nie tylko umiano w nim docenić głębokość jego nauki, lecz chciano uszanować w nim profesora polskiego uniwersytetu²¹.

Podsumowanie działalności naukowej

Gdyby ks. prof. Chiarini ograniczył swoją działalność tylko do wyżej wymienionych jej aspektów, to wspomnienie o nim miałoby w tym miejscu bardzo chwalebne zakończenie. Jak pisze Paweł Fijałkowski: „Gdyby A. L. Chiarini poprzestał na pracy naukowej i dydaktycznej, na badaniach orientalistycznych oraz wykładach historii biblijnej i lektoratach języków wschodnich, to byłby dziś postacią niemal zapomnianą...”²² Jestem całkowicie przekonany, że ks. prof. Chiarini byłby osobą znaną badaczom historii nauczania języka hebrajskiego w Polsce.

Projekt reformy judaizmu i ostra krytyka zamierzeń Chiariniego

Jednak do pełnego obrazu całej sylwetki profesora nie można pominąć jego działalności, która wywołała kontrowersje, a nawet oburzenie i sprzeciwy, zwłaszcza w środowisku żydowskim. Powodem tego było zaangażowanie ks. Chiariniego w próbę zreformowania judaizmu polegającą na odrzuceniu jego tradycji ustnej, a szczególnie Talmudu, w którym widział źródło zła i zaco-fania oraz negatywnego nastawienia wobec chrześcijaństwa, zwłaszcza w pojmowaniu Mesjasza. Z dzisiejszej perspektywy wydaje się to zadziwiające i wręcz niemożliwe, żeby ksiądz katolicki mógł wpływać na zmiany w judaizmie, a tym bardziej go reformować.

Żeby zrozumieć, jak do tego doszło, należy wspomnieć choćby w największym skrócie o ówczesnej sytuacji Żydów. Ustawa konstytucyjna Królestwa

21 „Powszechny Dziennik Krajowy”, 1829, nr 235 (17 września), s. 1054. Cytuję za Fijałkowskiego, s. 141.

22 Tamże, s. 144.

Polskiego nie ustaliła wyraźnie warunków obywatelstwa dla mniejszości żydowskiej, dlatego w praktyce administracja regulowała tę sprawę. Rozwiązania kwestii żydowskiej domagał się Sejm od cara Aleksandra I, który 1 czerwca 1825 r. ustanowił Komitet do spraw Żydowskich Królestwa Polskiego, nazywany krócej Komitetem Starozakonnych, „mający na celu przygotowanie reformy ludności żydowskiej krajowej w rozległym znaczeniu prawno-społecznym”²³. Od 1826 r. doradcą tego komitetu, który został przyłączony do Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, został ks. prof. Luigi Chiarini. Według jego zamysłu i za jego przyczyną celem Komitetu starozakonnych miało być nakłonienie Żydów do mozaizmu, a środkiem do tego celu miał być przekład Talmudu na język francuski. Ks. Chiarini wystąpił w tej sprawie do Rządu Warszawskiego z dwoma projektami, w których przedstawił swój początkowo niechętny, a następnie wrogi stosunek do Talmudu.

W pierwszym z nich pisał²⁴:

Talmud jako pomnik starożytności nieznany jest ludzkości, stąd też konieczność jego przekładu... Francuski przekład Talmudu Babilońskiego będzie jasny, wierny i całkowity, słowem zdolny odpowiedzieć oczekiwanemu u nas odrodzeniu Żydów... Reforma Żydów – pisze Chiarini – jest zadaniem do rozwiązania, którego potrzebne warunki kryją się w nauce talmudycznej. Jeżeli w przekładzie Talmudu nie potrafimy odkryć tych warunków, reforma Żydów zostanie na zawsze zadaniem do rozwiązania.

Następnie twierdził:

- 23 Cytuje Dwojra Raskin w swej pracy magisterskiej *Ks. Profesor Alojzy Ludwik Chiarini w Warszawie ze szczególnym uwzględnieniem jego stosunku do Żydów* (maszynopis pracy magisterskiej, napisanej w 1937 r. w Uniwersytecie Warszawskim), s. 25–26. (Cytowane dalej jako „Raskin”). Por. S. Askenazy, *Ze spraw żydowskich w dobie kongresowej*, „Kwartalnik Poświęcony Badaniu Przeszłości Żydów w Polsce”, 1 (1912/1913) z. 3 (1913), s. 9–10; D. Knadel, *Komitet Starozakonnych*, „Kwartalnik Poświęcony Badaniu Przeszłości Żydów w Polsce”, 1 (1912/1913) z. 2 (1912) s. 85–103. Podaję za Fijałkowski, s. 48–49.
- 24 Pierwszy projekt ukazał się po polsku: *Projekt wytłumaczenia po francusku Talmudu babilońskiego i tych miejsc jerozolimskiego, które się różnią lub nie znajdują w babilońskim*, „Dziennik Warszawski”, 4 (1826) nr 11, po niemiecku „Polnische Miscellen”, herausgegeben von August Erstes, Warschau 1826.

powaga Talmudu większa jest niż szacunek dla Biblii wśród Żydów, którzy prawa Mojżeszowe porównują z wodą, Misznę z winem, a Gemarę z wonnym napojem... Biblia tyle tylko u Żydów ma powagi, ile jej udziela Talmud swoimi wykładami.

Przekład Talmudu przyniesie wiele korzyści naukom i literaturze świeckiej przez odkrycie szacownych skarbów z dziedziny etyki, polityki i astronomii ówczesnych czasów, które dla nas są zupełnie nieznanne.

W tym celu ks. Chiarini wraz z kilkoma żydowskimi współpracownikami podjął się przekładu Talmudu z wydania weneckiego z 1520 r.:

Zamiarem naszym jest: mieścić w tłumaczeniu komentarze istotnie potrzebne; te dwanaście tomów dadzą się zmniejszyć do sześciu, co właśnie jest liczbą działów Talmudu. Ogłaszać wszakże będziemy naszą pracę księgami, czyli traktatami, starając się, aby co miesiąc jeden traktat wychodził z druku. Tym sposobem każdy dział Talmudu przełożony będzie w ciągu jednego roku, a w sześciu latach całkowity przekład się ukończy.

Taki projekt załączył do swego raportu Komitet Starozakonných w drugiej połowie 1826 r. Wybrano język francuski „jako język powszechnie używany w świecie uczonych”.

„Nakoniec wytłumaczenie Talmudu na język francuski tę jeszcze przyniesie korzyść, że zapewniając pokup łatwiejszy w całej Europie, wynagrodzi nie tylko koszty tłumaczenia, lecz i koszty wydania daleko znaczniejsze od pierwszych...”

Ks. Chiarini opublikował w kwietniu 1827 r. drugi projekt, mówiący o konieczności przekładu Talmudu na francuski²⁵. Nie krył w nim swego wrogiego stosunku do Talmudu. Dokument ten, stwierdzający przerwę w pracach translatorskich i określający rolę trzech tłumaczy, odkrywa prawdziwe intencje ks. Chiariniego. Pierwszy powinien przejrzeć cały Talmud „dla poznania ducha

25 A. L. Chiarini, *O potrzebie wytłumaczenia babilońskiego Talmudu na język francuski*, „Dziennik Warszawski”, 8 (1827) nr 23. Trzeci projekt ukazał się także w „Dzienniku Warszawskim” w sierpniu 1829 r. oraz po francusku w oddzielnej broszurze pt. *Observations sur un article de la Revue Encyclopedique...*, Paris 1829. Czwarty projekt: „Pamiętnik Umiejętności”, 1 (1830) s. 415–431.

językowego”, następnie podczas drugiego czytania wyłowić fragmenty przeciwnie reformie i świadczące o wielkim nieładzie. Drugi tłumacz wybierał fragmenty nawołujące do moralnego życia, żeby ułożyć z tego katechizm dla młodzieży żydowskiej. Zadaniem trzeciego tłumacza było wybranie fragmentów świadczących o niechętniej postawie wobec nie-Żydów i wykazanie trzech stopni zgubnej drogi judaizmu: od talmudyzmu, przez rabinizm do chasydyzmu.

Pierwsze dwa projekty wywołały w sferach rządowych efekt przeciwny od zamierzonego przez Ks. Chiariniego. Rząd Warszawski w obawie przed ruchami odrzucił obydwie projekty²⁶. Rada Administracyjna pismem z dnia 6 maja 1828 r. zawiadamia Chiariniego, że „ze względu braku funduszy, jak i innych ważnych okoliczności dojrzałego zastanowienia w rzeczy wymagających nie może dozwolić na takowy układ”. Projekty Chiariniego spotkały się z ostrą krytyką. Uczony francuski, Artur Beungot, na łamach „Revue Encyclopédique” (6, 1828, tom 38) pisał, że traktowanie przekładu Talmudu jako środka reformy Żydów jest chybionym pomysłem. A w ogóle reforma judaizmu powinna być dokonana przez samych Żydów, a nie przez czynniki obce.

To nie przeszkodziło ks. Chiariniemu w jego zapędach. W sierpniu 1829 r. ukazał się trzeci projekt przekładu Talmudu jego autorstwa, który ostro skrytykował Jakub Tugendhold²⁷. Czwarty projekt ukazał się w 1830 r.²⁸.

Ks. Chiarini jednak nie zrezygnował z ambitnego planu. Wyjechał do Paryża, aby osobiście omówić szczegóły wydania jego książki pt. *Théorie du Judaïsme*. Dzięki wpływowym osobom udało mu się pozyskać przychyłność cara Mikołaja I. Dnia 22 czerwca 1829 r. Rada Administracyjna i Chiarini otrzymali dokument urzędowy z Petersburga:

Minister Sekretarz Stanu ma honor zawiadomić Ks. L. Chiariniego,
Prof. Uniwersytetu Królestwa Warszawskiego, że Najjaśniejszy Cesarz

26 Por. Fijalkowski, 78; Raskin, s. 49.

27 Jakub Tugendhold (1794–1871 – działacz społeczny i publicysta, dyrektor Szkoły Rabinów i autor podręczników religijnych) ostro skrytykował projekt Chiariniego posądzając go o zupełną nieznamość literatury rabinicznej por. J. Tugendhold, *O zamierzonych tłumaczeniach Talmudu*, „Gazeta Polska”, 4 (1829) nr 267 (6 października), tenże: *O tłumaczeniach Talmudu*, w odpowiedzi panu L. C., „Gazeta Polska”, 4 (1829) nr 283 (22 października).

28 Jak to już wyżej zaznaczono, „Pamiętnik Umiejętności”, 1 (1830) s. 415–431.

i Król przychylając się do prośby jego, raczył najlaskawiej zezwolić, aby dzieło tegoż p.t. „Théorie du Judaïsme” Jego Cesarsko-Królewskiej Mości przypisane było i wyznacza mu na wydrukowanie tego dzieła bądź we Francji, bądź w Anglii sumę zł 6000 z funduszków na wydatki nieprzewidziane, objętego pozycją 36a budżetu generalnego wydatków na rok bieżący. Najjaśniejszy Pan oceniwszy również oprócz tego użyteczność jakoby wynikła z wytłumaczenia całego Talmudu na język francuski z komentarzem, którego Chiarini ofiarował się podjąć za przybraniem kilku współpracowników i które zawrzeć ma w sześciu tomach in folio, każdy około 1000 kart złożony, Jego Cesarsko-Królewska Mość wyznacza jeszcze pomienionemu Profesorowi na kosztą takowego wytłumaczenia po 12000 złp za każdy tom, w taki sposób, że za przedstawienie Rządowi 1/12 części tomu suma 1000 złp zaliczoną mu być powinna²⁹.

Car Mikołaj I podczas pobytu w Warszawie w lipcu i sierpniu potwierdził publicznie swoje subsydium na przekład Talmudu. Ks. Chiarini dobrał sobie pomocników: Abrahama Buchnera – autora późniejszego pamfletu *Die Niechtigkeit des Talmuds*, niejakiego Turztentala, który zobowiązał się przełożyć traktaty Joma i Rosz Haszana oraz Emanuela Silbersteina z Krakowa, który tłumaczył traktat Nida. Przepisania całego dzieła podjął się biedny Żyd Hoffman.

Krytyce zostały poddane nie tylko projekty reformy judaizmu, ale też publikacje naukowe ks. Chiariniego. Abraham Jaakow Stern³⁰ ocenił krytycznie słownik hebrajski Chiariniego³¹, na co ten odpowiedział, że nie chodzi tu o słownik, ale o jego przekład Talmudu. Pisał: „Stern krytykując słownik chce udowodnić mi brak odpowiedniej znajomości języka hebrajskiego, a co za tym idzie, brak zrozumienia Talmudu”³².

29 Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Rada Administracyjna Królestwa Polskiego, sygn. 17, 1829.

30 A. Stern, *Recenzja dzieła pod tytułem: Słownik hebrajski...*, Warszawa 1830.

31 A. Kraushar napisał o Chiarinim, że to „nie przydało blasku jego renomie znawcy języków starożytnych”, por. A. Kraushar, *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk 1800–1832. Monografia historyczna osnuta na źródłach archiwalnych*, ks. 3: *Czasy Królestwa Kongresowego*, t. 4: *Ostatnie lata 1828–1830*, Kraków – Warszawa 1905, s. 382; por. tamże, t. 1: *Czterolecie pierwsze 1816–1820*, Kraków – Warszawa 1902, s. 325; t. 2: *Czterolecie drugie 1820–1824*, Kraków – Warszawa 1904, s. 109, 152.

32 *Odpowiedź na Recenzję Słownika hebrajskiego służąca razem za Czwarty artykuł o przekładzie babilońskiego Talmudu. Przez...* Warszawa 1830.

Jeszcze większą falę kontrowersji wywołała wspomniana wyżej publikacja Chiariniego *Théorie du Judaïsme ...*, wydana w Paryżu w 1830 r. Według życzenia cara zadedykował ją Chiarini Mikołajowi I³³, co można przeczytać na karcie tytułowej tego dwutomowego dzieła: „A Sa Majesté Impériale et Royale Nicolas I, Empereur de toutes le Russies et Roi de Pologne”. Teoria judaizmu, zgodnie z zapowiedzią Chiariniego, miała przygotować grunt pod francuski przekład Talmudu, a wszystko razem przyczynić się do zreformowania tej religii. Sprawa Talmudu tak nabrzmiała, że w 1830 r. zanosilo się na publiczną dysputę w Warszawie, podobną do tej z 1759 r. we Lwowie pomiędzy frankistami a talmudystami.

Dwutomowa publikacja Chiariniego *Théorie du Judaïsme ...* zebrała we Francji kilka pochlebnych i kilka bardzo krytycznych recenzji. Miemieccy pisarze bez zagłębiania się w treść książki stwierdzili w prasie, że dzieło Chiariniego stanowi zlepek, który czuć średniowieczem. Wkrótce ukazały się dwie recenzje Żydów niemieckich: Izaaka Markusa Josta i Leopolda Zunza³⁴. Niemieccy uczeni sugerowali, że nie korzystał z tekstów źródłowych. W „Pamiętniku Umiejętności Moralnych i Literatury” (tom II, 1830) ukazała się bardzo pochlebna recenzja J. M. Elkany³⁵, który pochwała teorię reformy judaizmu, przedstawioną przez Chiariniego.

Główną tezę swej książki nakreślił Chiarini na łamach „Dziennika Warszawskiego” w sierpniu 1829 roku:

Miłość, sprawiedliwość i człowieczeństwo równie jak duch badania, cechujący wiek nasz, wymaga abyśmy pracowali serio, by rzucić niejaki światło

- 33 Car wyraził na to zgodę 27 czerwca 1829 r., por. Archiwum Główne Akt dawnych, sygn. 17/296-7, *Sumariusz Protokółów Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego 1815–1867*, cz. I, 1815–1830, t. I.
- 34 I. M. Jost, *Was hat Herr Chiarini In Angelegenheiten der Europäischen Juden geleistet? Eine freimutige und unparteiische Beleuchtung des Werkes Théorie du Judaïsme*, Berlin 1830; L. Zunz, *Beleuchtung der Théorie du Judaïsme des Abbé Chiarini von Dr. Zunz, Gesammelte Schriften*, Berlin 1830, t. 1, s. 271–298.
- 35 J. M. Elkana, nauczyciel prywatny pochodzenia żydowskiego w Warszawie, autor m.in. licznych podręczników do nauki języków francuskiego, niemieckiego, polskiego i rosyjskiego wielokrotnie wznawianych w XIX w., por. Fijałkowski, s. 99; więcej w opracowaniach encyklopedycznych. Wspomniana tu recenzja książki A. L. Chiariniego *Théorie du Judaïsme* ukazała się w „Pamiętniku Umiejętności Moralnych i Literatury”, 2 (1830) s. ???.

na systemach religijnych i politycznych synagogi zwane powszechnie judaizmem, tudzież dać poznać, że nie należy go mieszać z prawem nadanym przez Mojżesza. Historycy, kontrowersiści i reformatorowie Żydów, nader często tak ważny błąd popełniali; tak, że judaizm już i tak ciemny i zawiślany przez liczne błędy wszystkich tych, co mniemali, że go odkryli i że go zbili. Teoria, którą zapowiadamy światłej publiczności jest szeregiem metodycznych cytacji, prawideł i uwag mogących nie tylko dopomóc czytelnikowi do schwycenia prawdziwego ducha judaizmu, ale i do nauczania go także rozdzielać wszelkie pierwiastki różnorodne, jakie pisarze rozmaitego rodzaju tam wmieszali. Stosujemy teorię naszą do pewnego gatunku reformy, która nie powinna przerażać nieszczęśliwych szczątków Izraela; bo wyraz reforma nie znaczy u nas, tak jak gdzie indziej skażenie zasad religijnych, zepsucie obyczajów, prześladowanie. My rozumiemy przez reformę Żydów rozproszonych nawrócenie ich dobrowolne i stopniowe od judaizmu do mozaizmu, czyli od Talmudu do Biblii zapomocą lepiej ułożonego planu edukacji, nad którąby władza publiczna czuwała; a przez ten plan edukacji rozumiemy poprostu naukę z reguł hebrajskiego i tłumaczenie Biblii według zasad zdrowej krytyki³⁶. Dzieło to (tom in octavo 600 blisko stronic) podzielone jest na trzy części, z których pierwsza zawiera rozbiór szczegółowy najznakomitszych autorów, którzy tylko o judaizmie aż do naszych czasów pisali. Druga część wyklada prawdziwe zasady, które synagoga wykonywa, nie tylko przeciw chrześcijanom, lecz i przeciw wszystkim nie-Żydom bez żadnego wyjątku i bez różnicy czasu i miejsca. Trzecia nakoniec wyklada najprostsze i najsłabsze środki uszczęśliwienia Żydów i uczynienia ich pożyteczniejszymi dla kraju, w których żyją rozproszeni³⁷.

Talmudu, który zdaniem Chiariniego mieści w sobie wszelkie źródło zła, Żydzi używają zamiast Biblii, stąd też jest to judaizm osiadły na tronie mozaizmu. Polecał on przekład Talmudu wszystkim reformatorom judaizmu i nie-Żydom, którzy powinni znać wierny i pełny przekład. Za cel Teorii judaizmu ks. Chiarini stawiał: „przeobrażenie dodatnie Żydów, za pomocą reformy bezpośredniej i pośredniej”. Reforma bezpośrednia sprowadza się jego zdaniem do instrukcji i przemysłu, a pośrednia do wiernego i pełnego przekładu Talmudu³⁸.

36 Podkreślenie autora artykułu.

37 „Dziennik Warszawski”, 1829, t. 17 (lipiec, sierpień, wrzesień), nr 51.

38 „Dziennik Warszawski”, tamże.

Jost w swej krytycznej recenzji zarzuca Chiariniemu brak zdefiniowania pojęcia „teoria judaizmu”. Dopiero z toku jego wywodów wnioskuje, że chodzi Chiariniemu o przedstawienie żydowskich albo rabinicznych praw, których źródłem jest wyłącznie Talmud. Sam judaizm dzieli Chiarini na kult religijny i doktrynę antysocjalną. Jego teoria jest według tej definicji „przedstawieniem antysocjalnego, zgubnego itd. w prawodawstwie talmudycznym, z którego wybiera tylko część, aby ją rozważyć jednostronnie” (tom I, s. 177). Następnie ustala schemat pracy (s. 178–179): „Nauka talmudyczna (tj. z Talmudu czerpany zbiór pojędynczych praw) dyktuje następujące niezmiennie prawa:

- 1) nieograniczony autorytet pewnej ilości ksiązek;
- 2) rodzaj wiary, ceremonie, święte tradycje;
- 3) wczesne nauczanie synów prawa ustnego, złe nauczanie córek, brak szacunku dla kobiet;
- 4) podejrzenie, oszustwo, chytrość;
- 5) subtelność i sofistyka jako stojące nad prawem i przesądem, alegoria i fabuła nad moralnością i religią;
- 6) duma, nienawiść, nietolerancja w stosunku do nie-Żydów;
- 7) cicha, ale czynna reakcja przeciw religijnym i obywatelskim prześladowaniom;
- 8) wreszcie błędne życie, kupiectwo, żądza zysku, umiłowanie zakazanego handlu”³⁹.

Do tego przedstawia Chiarini cztery reguły krytyczne: 1) w Talmudzie są jawne sprzeczności, co powoduje naginanie prawa; 2) nie dodano w Talmudzie niczego godnego uwagi; 3) są sposoby udowodnienia różnych teorii talmudycznych; 4) Żydzi nie wypełniają tego, co im nakazuje Talmud. Ostatnia z reguł stoi w sprzeczności z twierdzeniem Chiariniego, że Żydzi ślepo ufają wskazówkom Talmudu.

Książd Chiarini twierdził, że judaizm nie został całkowicie odkryty z powodu braku przekładu Talmudu. Jego zdaniem język talmudyczny jest jeszcze bardziej niedostępny niż chiński, co tłumaczy ten brak. Inną tego przyczyną jest hermetyczność środowiska żydowskiego i zarezerwowanie wiadomości o judaizmie wyłącznie dla jego wyznawców.

39 Na co zwraca uwagę Dwojra Raskin, s. 70.

Powoływał się na tendencyjnie jednostronne opracowanie judaizmu przez Johanna Andreasa Eisenmengera, zatytułowane *Entdecktes Judentum*⁴⁰, które widział jako: dzieło klasyczno-filologiczne, materiały pomocnicze historii, podstawę do dysput, uzasadnienie reformy, kompendium prawa, a także przewodnik dla cenzury.

Jost pisał, że w dziele swym Chiarini nie przedstawił żadnej oryginalnej charakterystyki Talmudu, podawał za nowe to, co każdy uczeń byłby w stanie poznać. Zarzucał Chiariniemu brak gruntownej znajomości źródeł i posądzał go o skopiowanie swojej tabeli przedstawiającej mędrców talmudycznych, którą zawarł Chiarini na s. 85 pierwszego tomu⁴¹.

Zarzucał mu także niewielką wzmiankę o Karaimach (I, 195–196) i pominięcie Szabtaja Cwi w kontekście wywodu na temat Jakuba Franka. Poważniejszym błędem Chiariniego jest twierdzenie, że Żydzi uważają każde słowo Talmudu za pochodzące prosto od Boga i mniej poważają Biblię. Jost wyjaśniał to (s. 45) zupełną niezajomością Talmudu. Powiedzenie mędrców Talmudu wartościujące zgłębianie Biblii, Miszny i Gemary świadczy tylko o tym, że studium Torę robi mniej od tego, kto poznaje także tajniki Miszny, a ten z kolei mniej niż badający ponadto arkana Gemary. Tłumaczył, że w samym Talmudzie znalazły się wyjaśnienia, że odrzuca się opinię mędrca, która stałaby w opozycji do sądu Tory (Pes 2 a-b).

Niezrozumiałym stało się również stwierdzenie Chiariniego, że lepiej daje się poznać judaizm poprzez fragmenty Talmudu odnoszące się tematycznie do początków chrześcijaństwa. T rudno także zgodzić się z Chiarinim, że zajmowanie się przez Żydów lichwą wynika z nakazów prawa, podobnie też handel i zamięłowanie do łatwego zarobku. Dowodem na to miałyby być fragment mówiący o karach pieniężnych dla małżonków (szczególnie wobec żony) za niespełnienie powinności małżeńskich (Ket 5,7).

40 J. A. Eisenmenger, *Entdecktes Judentum, Oder Gründlicher und Wahrhaffter Bericht, Welchergestalt die verstockte Juden die hochheilige Drey-Einigkeit Gott Vatter, Sohn und Heiligen Geist erschrecklicher Weise lästern und verunehren, die Heil. Mutter Christi verschmähen, das Neue Testament, die Evangelisten und Aposteln, die Christliche Religion spöttisch durchziehen, und die gantze Christenheit auff das äusserste verachten und verfluchen...*, t. 1–2, Königsberg 1711.

41 Tabela ta znajduje się w pracy: I. M. Jost, *Geschichte der Israeliten seit der Zeit der Macabäer bis auf unsere Tage*, Berlin 1829, t. 4, s. 293.

Projekt reformy judaizmu, polegający na powrocie jego wyznawców do mozaizmu (II 195), opierał się na przekonaniu Chiariniego, że Talmud prowadzi do zguby. Stał się on drugą świętością obok Tory. Ks. Chiarini dopatrywał się w Talmudzie zgubnych praktyk prowadzących do złego wychowania, nieposzanowania kobiet, uprzedzeń wobec wyznawców innych religii i posądzeń o niemoralność, oderwania od rzeczywistości poprzez przenośnię, symbolikę lub przesady, propagowanie idei życia koczowniczego oraz dumy narodowej, dopatrywania się wrogów i reakcji wobec nich. Nawołując do reformy judaizmu, pochwalał niektóre tradycje i zwyczaje mozaizmu (t. II, s. 195), inne chciałby usunąć (s. 196). Jego projekt zakładał lepszy byt Żydów polskich oraz zachętę do pożytecznej pracy. Wszakże ta reforma bezpośrednia związana z przemysłem powinna być poprzedzona reformą pośrednią, do której konieczny jest przekład Talmudu. Brak reformy pośredniej doprowadzi do deizmu. Należy także „poprawić żydowskie metody nauczania, nadać im odpowiednimi szkołami, wykwalifikowanymi nauczycielami, aby znaleźć pomoc przeciwko złu (t. II, s. 397).

Środowiska żydowskie zarzucały Chiariniemu, że wymagał od nich poświęcenia religii w imię pozyskania praw obywatelskich. Jego Teoria judaizmu i projekt reform spotkały się z ostrą krytyką. Uznano je za niebezpieczną prowokację, która mogła doprowadzić do podburzenia tłumów przeciwko Żydom. Znamienici przedstawiciele żydostwa warszawskiego: Chaim Dawidson, Salomon Pozner i Michał Ettinger zwrócili się 28 marca 1830 r. do Komisji Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, aby doprowadziła do konfiskaty książki Chiariniego, gdyż „szkaluje w niej religię żydowską i podburza prosty lud przeciwko Żydom, rozgłaszając jakoby planowali niedawno mord rytualny”. Pismo z Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego skierowano do Rady Administracyjnej, stamtąd do Komitetu Cenzury i sprawy nie wyjaśniono jeszcze przed wybuchem powstania listopadowego. Nic w tym dziwnego, skoro Chiarini był inspektorem cenzury, a książkę zadedykował carowi Mikołajowi I⁴².

42 Więcej na ten temat: R. Marcinkowski, *Reformator judaizmu czy antyjudaista? Rzecz o Ks. Prof. Luigim Chiarinim (1789–1832)*, „Przegląd Orientalistyczny”, 1–2 (2006) s. 52–59; tenże, *Luigi Chiarini (1789–1832) – an Anti-Judaistic Reformer of Judaism*, „Studia Judaica”, 14 (2004) nr 2, s. 237–248.

Zakończenie

Prace nad francuskim przekładem Talmudu w Warszawie, jak wyżej wspomniano, przerwało powstanie listopadowe i zamknięcie Uniwersytetu, a ostatecznie śmierć Chiariniego na początku 1832 r. Opublikowane w 1831 r. przez Chiariniego dwa tomy *Le Talmud de Babylone traduit en langue française et complété par celui de Jérusalem et par d'Autres Monumens de l'Antiquité Judaïque* nie zawierają jednak systematycznego przekładu zgodnego z ogólnie przyjętym podziałem na porządki i traktaty. Tom pierwszy obejmuje zagadnienia wstępne, takie jak: przyczyna powstania Talmudu (Miszna, Gemara), prawo pisane i ustne, tradycja rabiniczna, różnice między prawem pisanym a ustnym, autorzy i redaktorzy Talmudu, styl misznaicki, komentarze do Miszny, Mechilta, Sifra, Sifre, Tosefta, Barajta i Bereszit Rabba, Gemara jerozolimską – jej autorzy i styl, Talmud Jerozolimski, plan jego podziału, wydanie weneckie, wydanie krakowskie, Talmud Babiloński, Halacha, Agada, ugrupowania w łonie judaizmu, tannaici, amoraici, kalendarz żydowski. Koniec pierwszego i cały drugi tom to osiem wybranych tematów zilustrowanych cytatami (w przekładzie francuskim) głównie z Miszny i Gemary.

Na koniec należałoby zapytać, czy projekt Chiariniego można w ogóle uznać za reformatorski wobec judaizmu i jego wyznawców? Środowiska żydowskie odebrały go jednoznacznie negatywnie, nazywając jego autora zaciekle antysemitą lub judożercą. Bez wątpienia był zagorzałym antytalmudystą, o czym mogliśmy się przekonać. Przywołanie przez ks. Chiariniego mordy rytualnego z pewnością nie przysporzyło mu chwały.

Dwojra Raskin pisze:

Imię Chiariniego stało się głośnie w Warszawie nie z tytułu profesora Uniwersytetu Warszawskiego, członka Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk – lecz jako cenzora ksiąg hebrajskich, dyrektora Kursów Starożytności Hebrajskich, członka Komitetu Starozakonnych, a zwłaszcza jako tłumacza Talmudu na język francuski i z drugiego dzieła *Théorie du judaïsme...* (Paris 1830)⁴³.

43 Jej praca magisterska, s. 18.

Jak wyżej wskazano, postać ks. Chiariniego budziła kontrowersje, a jego działalność naukowo-dydaktyczna spotykała się różnymi ocenami formułowanymi w jego epoce. Jednak postaci tej nie można oceniać z dzisiejszej perspektywy, ale należy uwzględnić wspomniane wyżej realia, w których przyszło mu żyć i pracować, szczególnie jego zaangażowanie w reformę judaizmu w ramach ówczesnych instytucji użyteczności publicznej związanych z administracją rządową. Nie bez znaczenia jest tu też miejsce jego wychowania i edukacji w Toskanii, gdzie w dyskusjach i publikacjach tamtejsi chrześcijańscy intelektualiści wytykali rzekome błędy judaizmu, w których istotnym elementem był motyw przyjścia Mesjasza oraz nawrócenia Żydów. Można zatem przypuszczać, że na poglądy Chiariniego w sprawach żydowskich ogromny wpływ wywarło jego tokańskie pochodzenie, włoska publicystyka oraz katolicka literatura teologiczna⁴⁴. Reszty dopełniły niepohamowane ambicje.

Ksiądz Luigi Chiarini przyjaźnił się z rodziną Krasińskich, a Zygmunt Krasiński pod jego kierunkiem poznawał kulturę Bliskiego Wschodu⁴⁵. Tłumaczyli wspólnie fragmenty Biblii, jak i wersety Koranu. Ks. Chiarini spędził ostatnie miesiące swojego krótkiego życia w Pałacu Krasińskich w Warszawie, gdzie zmarł na cholerę 28 lutego 1832 r.⁴⁶ Został pochowany w majątku Krasińskich w Opinogórze, gdzie jego grób znajduje się do dzisiaj na cmentarzu parafialnym.

Streszczenie: Celem publikacji jest przedstawienie sylwetki ks. prof. Luigiego Chiariniego (1789–1832), włoskiego duchownego, hebraisty i judaisty, który zapoczątkował przekład Talmudu na język francuski i miał zamiar przeprowadzić reformę judaizmu.

Artykuł składa się z dwóch głównych części. W pierwszej z nich nakreślono rys biograficzny uwzględniający lata młodości ze szczególnym zwróceniem uwagi na edukację w Toskanii, pozyskanie pracy w Uniwersytecie Warszawskim, skuteczne starania o profesurę, działalność ekspercką w Towarzystwie Warszawskim Przyjaciół Nauk oraz osiągnięcia naukowe. Część druga ukazuje zaangażowanie Ks. Chiariniego w prace związane z planowaną przez niego reformą judaizmu, wydanie w tym celu dwutomowego

44 Fijałkowski, s. 144.

45 Por. J. Kallenbach, *Zygmunt Krasiński – życie i twórczość lat młodych 1812–1838*, Warszawa 1904.

46 F. Parente, *Chiarini Luigi*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, Roma 1980, t. 24, s. 582 podaje inną datę śmierci – 3 marca 1832.

dzieła *Théorie du Judaïsme* oraz rozpoczęcie prac nad przekładem na język francuski Talmudu, który uważał za źródło zła i zepsucia w judaizmie. Artykuł przedstawia również reakcję środowisk żydowskich i ostrą krytykę poczyniń Ks. Chiariniego.

Słowa kluczowe: Chiarini A. L., judaizm, Żydzi, relacje katolicko-żydowskie, XIX wiek.

Bibliografia

Źródła

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD), *Sumariusz Protokółów Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego 1815–1867*, cz. I, 1815–1830, t. I, 17/296-7.
- Chiarini A. L., *Grammatyka hebrajska ułożona i pokrewnemi dyalektami arabskim, chaldejskim i syryackim pokrótce objaśniona. Przez...* Z testu łacińskiego przełożył P. Chlebowski, Warszawa 1826.
- Chiarini A. L., *Projekt wytłumaczenia po francusku Talmudu babilońskiego i tych miejsc jerozolimskiego, które się różnią lub nie znajdują w babilońskim*, „Dziennik Warszawski”, 1826, t. IV, nr 11.
- Chiarini A. L., *O potrzebie wytłumaczenia babilońskiego Talmudu na język francuski*, „Dziennik Warszawski”, 1827, t. 8 (kwiecień, maj, czerwiec), nr 23.
- Chiarini A. L., *Słownik hebrajski ułożony i pokrewnemi dyalektami arabskim, chaldejskim i syryackim pokrótce objaśniony przez...* Z testu łacińskiego przełożył P. Chlebowski, Warszawa 1829.
- Chiarini A. L., *Observations sur un article de la Revue Encyclopédique, dans lequel on examine le projet de traduire le Talmud de Babylone. Suivies du programme de la théorie du judaïsme appliquée à la réforme des Israélites de tous les pays de l'Europe*, Paris 1829.
- Chiarini A. L., *Théorie du Judaïsme, appliquée à la réforme des Israélites de tous les pays de l'Europe, et servant en même temps d'ouvrage préparatoire à la version du Talmud de Babylone*, par l'abbé L. A. Chiarini, Paris; Genève: publié par J. Barbezat, 1830.
- Eisenmenger J. A., *Entdecktes Judenthum, Oder Gründlicher und Wahrhaffter Bericht, Welchergestalt die verstockte Juden die hochheilige Drey-Einigkeit Gott Vatter, Sohn und Heiligen Geist erschrecklicher Weise lästern und verunehren, die Heil. Mutter Christi verschmähen, das Neue Testament, die Evangelisten und Aposteln, die Christliche Religion spöttisch durchziehen, und die gantze Christenheit auff das äusserste verachten und verfluchen...*, t. 1–2, Königsberg 1711.
- Jost I. M., *Geschichte der Israeliten seit der Zeit der Macabäer bis auf unsere Tage*, Berlin 1829.

- Jost I. M., *Was hat Herr Chiarini In Angelegenheiten der Europäischen Juden geleistet? Eine freimutige und unparteiische Beleuchtung des Werkes Théorie du Judaïsme von I. M. Jost*, Berlin 1830.
- Stern A., Recenzja dzieła pod tytułem: Słownik hebrajski i pokrew. dialektami arab, chald. i syrackim pokrótce objasniiony, przez A. L. Chiarini, języków i starożytności wschod. w król. Warsz. Uniwersyt, profes. tec. z tekstu łacińskiego przełożył P. chlebowski, w warszawie, nakładem autora, w drukarni Banku Polsk. 1829 r. (in 8vo str. 259). Obejmująca przeszło siedemset artykułów które wykazują więcej niż dziewięćset błędów i uchybień w wzmiankowanym słowniku już wykrytych, Warszawa 1830.
- Tugendhold J., O zamierzonych tłumaczeniach Talmudu, „Gazeta Polska”, t. 4, 1829, nr 267 (6 października), tenże: O tłumaczeniach Talmudu, w odpowiedzi panu L. C., „Gazeta Polska”, t. 4, 1829, nr 283 (22 października).
- Zunz L., *Beleuchtung der Théorie du Judaïsme des Abbé Chiarini von Dr. Zunz, Gesammelte Schriften*, Berlin 1830, Band I, S. 271–298.

Opracowania

- Askenazy S., *Ze spraw żydowskich w dobie kongresowej*, „Kwartalnik Poświęcony Badaniu Przeszłości Żydów w Polsce”, t. 1, 1912/1913, z. 3 (1913).
- Bieliński J., *Królewski Uniwersytet Warszawski 1816–1831*, Warszawa 1907, II:115–120.
- Fijałkowski P., Ks. profesor Alojzy Ludwik Chiarini w Warszawie: (ze szczególnym uwzględnieniem jego stosunku do Żydów), Dwojra Raskin; oprac., wstęp i posł. Paweł Fijałkowski, Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny im. Emanuela Ringelbluma, 2012, ss. 195.
- Kallenbach J., *Żygmunt Krasiński – Życie i twórczość lat młodych 1812–1838*, Warszawa 1904.
- Knadel D., *Komitet Starozakonnych*, „Kwartalnik Poświęcony Badaniu Przeszłości Żydów w Polsce”, t. 1, 1912/1913, z. 2 (1912).
- Kraushar A., *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk 1800–1832. Monografia historyczna osnuta na źródłach archiwalnych*, ks. 3: *Czasy Królestwa Kongresowego*, t. 1: *Czterolecie pierwsze 1816–1820*, Kraków – Warszawa 1902, s. 325; t. 2: *Czterolecie drugie 1820–1824*, Kraków – Warszawa 1904, s. 109, 152; t. 4: *Ostatnie lata 1828–1830*, Kraków – Warszawa 1905, s. 382.
- Manteufflowa M., Chiarini Alojzy Ludwik (1789–1832), w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. III, Kraków 1937.
- Marcinkowski R., לואיג'י קיארני בוורשה ומאמציו לתרגם את התלמוד לצרפתית (hebr.: Luigi Chiarini w Warszawie i jego usiłowania przekładu Talmudu na język francuski), „Reeh” – *Revue Européenne des Études Hébraïques*, No 7, 2002, s. 9–18.
- Marcinkowski R., *Luigi Chiarini (1789–1832) – jeden z pierwszych hebraistów Uniwersytetu Warszawskiego*, „Uniwersytet Warszawski”, Nr 2 (13) 2003, s. 24–25.

Marcinkowski R., *Luigi Chiarini (1789 – 1832) – an Anti-Judaistic Reformer of Judaism*, „*Studia Judaica*” 2004 nr 2 (14), s. 237–248.

Marcinkowski R., *Reformator judaizmu czy antyjudaista? Rzecz o Ks. Prof. Luigim Chiarinim (1789–1832)*, „*Przegląd Orientalistyczny*” Nr 1–2, 2006, s. 52–59.

Parente, F., *Chiarini Luigi*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, Roma 1980, XXIV:582

Raskin D., *Ks. Profesor Alojzy Ludwik Chiarini w Warszawie ze szczególnym uwzględnieniem jego stosunku do Żydów* (maszynopis pracy magisterskiej, napisanej w 1937 r. w Uniwersytecie Warszawskim).

